

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра новітньої історії України

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник декана з науково-педагогічної
та навчальної роботи

«22» 02 2022 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

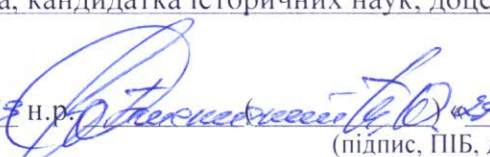
Культурний простір постмодерної України

для студентів

галузь знань	<u>03 Гуманітарні науки</u>
спеціальність	<u>032 Історія та археологія</u>
освітній рівень	<u>перший (бакалаврський)</u>
освітня програма	<u>Історія України та культурна антропологія (із поглибленим вивченням іноземних мов)</u>
вибірковий блок	<u>Історія України в новітню добу: людина, суспільство, держава</u>
вид дисципліни	<u>вибіркова</u>

Форма навчання	<u>денна</u>
Навчальний рік	<u>2021/2022</u>
Семестр	<u>5</u>
Кількість кредитів ECTS	<u>4</u>
Мова викладання, навчання	<u>українська</u>
оцінювання	
Форма заключного контролю	<u>іспит</u>

Викладачка: Сморжевська Оксана Олександрівна, кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри новітньої історії України

Пролонговано: на 2022/2022 н.р. «22» 02 2022 р.
(підпис, ПІБ, дата)
на 20 /20   н.р. ( ) « » 20   р.
(підпис, ПІБ, дата)

КИЇВ-2021

Розробниця: **Сморжевська Оксана Олександрівна**, к.і.н., доц.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Завідувач кафедри новітньої історії України

_____ (Андрій ПИЖИК)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Протокол № 11 від «29» червня 2021 р.

Схвалено науково-методичною комісією історичного факультету

Протокол від «26» серпня 2021 року № 7

Голова науково-методичної комісії

_____ (підпис)

(Наталія ТЕРЕС)
(прізвище та ініціали)

1. Мета дисципліни – систематизація та поглиблення знань студентів з історії культури України, новітньої історії України; вироблення вміння критично аналізувати джерела західноєвропейської філософської думки (сприймати культурне явище «постмодерн» як таке, що еволюціонує й має умовні етапи свого розвитку).

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

Знати особливості розвитку історії культури України ХХ – початку ХХІ ст.; орієнтуватися в тенденціях культурного розвитку України в окреслений період.

Вміти працювати з текстами художньої літератури, творами мистецтва як історичними джерелами.

3. Анотація навчальної дисципліни: Поява і розвиток постмодернізму позначилися якісними та кількісними змінами: нові типи соціальних відносин, кардинальні суспільно-економічні зміни, постіндустріальне та інформаційне суспільство, бурхливий розвиток медіа. Це знайшло відгук у культурному просторі України, насамперед в художній літературі, образотворчому мистецтві, медійному просторі. Цим проявам, їхнім впливам на суспільство, присвячений курс «Культурний простір постмодерної України». Вміння ефективно орієнтуватися у філософських, літературних, мистецьких тенденціях, а також володіти постмодерністським інструментарієм в історичних дослідженнях – важлива складова сучасного фахівця-гуманітарія.

4. Завдання (навчальні цілі) – розвинути інтегральну, громадянську, культурну компетентність; знати особливості суспільно-політичних та національно-культурних процесів в Україні за доби тоталітаризму та після 1991 р.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1	Знати історію появи та розвитку постмодерністських ідей та тенденцій в філософсько-інтелектуальному та суспільно-культурному просторі; основні ідеї та характерні риси постмодернізму в культурі	Лекція	Підсумкова контрольна робота	5%
1.2	Знати передумови та причини появи постмодерністських тенденцій в культурному просторі України.	Лекція	Іспит, набрання не менше 60% балів	15%

1.3	Знати найважливіші філософські, літературні твори; кінематограф, образотворче мистецтво, де постмодерністські тенденції проявилися найбільш яскраво	Лекція Семинарське заняття	Робота на семінарському занятті; набрання балів на кожному семінарському занятті.	10%
2.1	Вміти формулювати власну точку зору на роль постмодернізму в історії культури; на його вплив у суспільстві.	Лекція Семинарське заняття	Робота на семінарському занятті; набрання балів на кожному семінарському занятті.	5%
2.2	Вміти визначати культурні відмінності та культурні взаємовпливи на постмодернізм як культурно-суспільний тренд.	Лекція Семинарське заняття	Робота на семінарському занятті; набрання балів на кожному семінарському занятті.	5%
2.3	Знати специфіку історико-культурного розвитку культури України кінця XX – початку XXI ст. Орієнтуватися в культурному різноманітті сучасного світу.	Лекція	Іспит, набрання не менше 60% балів	15%
2.4	Вміти використовувати сучасні технології у вивченні історії постмодернізму.	Лекція Семинарське заняття	Робота на семінарському занятті; набрання балів на кожному семінарському занятті	5%
2.5	Вміти провести аналіз-інтерпретацію мистецьких творів, створити історико-рекламний продукт з врахуванням постмодерністських тенденцій та розвитком цифрової культури та метамодерну.	Лекція Семинарське заняття	Робота на семінарському занятті; набрання балів на кожному семінарському занятті	15%
2.6	Вміти формувати відео-, аудіо- та текстові розробки задля зацікавлення широкої аудиторії історико-культурною тематикою.	Лекція Самостійна робота	Презентація-творче завдання	10%
4.1	Знати постмодерністські тенденції в українській історичній науці та використовувати відповідний науково-понятійний апарат в своїх розробках (наукові есе, кейс-метод).	Лекція	Підсумкова контрольна робота Іспит, набрання не менше 60% балів	15%

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни/ Програмні результати навчання	1.1	1.2	1.3	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	2.6	4.1
13. Розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
16. Знати основні теоретичні проблеми сучасної культурної антропології, визначати вплив культури на різні аспекти суспільного життя людини в різні історичні періоди.	+		+		+	+	+	+	+	+
19.1 Знати особливості суспільно-політичних та національно-культурних процесів в радянській Україні за доби тоталітаризму.	+	+	+			+				+
19.2 Знати найважливіші події та аналізувати процеси державотворення в сучасній Україні.	+		+	+		+				+

7. Схеми формування оцінки.

7.1 Форми оцінювання студентів:

- семестрове оцінювання:

1. Робота на семінарських заняттях: РН1.3, РН2.1, РН2.2, РН2.4, РН2.5 - 40 балів/24 бали*.
2. Самостійна робота: РН2.6 - індивідуальне творче завдання 10 балів/6 балів*.
3. Підсумкова контрольна робота: РН1.1, РН4.1. - 10/6 балів*.

* Максимальний бал / пороговий бал для отримання позитивної оцінки з відповідної форми контролю.

- підсумкове оцінювання:

- форма оцінювання - іспит;

- максимальна кількість балів які можуть бути отримані студентом - 40 балів;

- результати навчання, які будуть оцінюватись – знання основних праць постмодерністських авторів, причини та передумови постання постмодернізму; постмодерністська специфіка культурного простору України; прояви постмодернізму у філософії, історичній науці, художній літературі, кінематографії, архітектурі, пластичному мистецтві, музиці, рекламі, релігії тощо. Вміння здійснювати компаративістський аналіз постмодерністських творів з модерністськими; аналізувати модерн-постмодерн-метамодерн кризь призму історико-культурного дослідження.

- форма проведення і види завдань – письмовий іспит, в білеті 2 запитання, які потребують розгорнутої відповіді (кожна відповідь на запитання оцінюється від 0 до 20 балів);

- Для отримання загальної позитивної оцінки з дисципліни оцінка за іспит не може бути меншою **24 балів**.

- Студент не допускається до іспиту, якщо під час семестру набрав менше ніж **36 балів**.

7.2 Організація оцінювання:

Оцінювання студентів відбувається впродовж семестру.

Семінарські заняття	Самостійна робота (Індивідуальне творче завдання)	Підсумкова контрольна робота	Іспит
40 балів (максимум)	10 балів (максимум)	10 балів (максимум)	40 балів (максимум)
24 бали (мінімум)	6 балів (мінімум)	6 балів (мінімум)	24 бали (мінімум)

7.2.1. Робота на семінарських заняттях - до 40% балів.

На семінарських заняттях оцінювання здійснюється за 12-ти бальною шкалою, яка в подальшому переводиться в залікові бали. Результати роботи на семінарському занятті оголошуються студентам індивідуально після кожного семінарського заняття.

Види робіт на семінарському занятті	Бали за роботу на семінарському занятті (максимум)
Участь у дискусії на семінарському занятті	3 бали
Доповнення на семінарському занятті	3 бали
Узагальнення, підведення підсумку семінарського заняття	2 бали
Експрес-контроль на семінарському занятті	1 бал
Поточна письмова самостійна робота на занятті	5 балів

Таблиця переведення балів за роботу на семінарських заняттях у залікові бали

Залікові бали	Набрана кількість балів на семінарських заняттях (15 занять)
40	164-168
39	159-163
38	156-158
37	152-155
36	148-151
35	144-147
34	140-143
33	136-139
32	132-135
31	128-131
30	124-127
29	120-123
28	116-119
27	112-115
26	108-111
25	104-107

24	100-103
23 бали і менше не зараховуються оскільки становлять менше 60%	Менше 100 балів не зараховуються оскільки становлять менше 60% і в залікові бали не переводиться

Самостійна робота підготовка презентації (від 0 до 10 балів).

Презентація це представлення результатів самостійної роботи студента з опрацювання обраної чи запропонованої теми. Мета презентації – втілення студентами власного бачення впливу постмодерністських ідей та тенденцій на культурних простір України.

Орієнтовні теми для презентацій:

- Специфіка постмодерну на пострадянському просторі.
- Внесок постмодернізму до методології української історичної науки.
- Постмодерністські пошуки в театральному мистецтві.
- Кінематограф доби постмодернізму.
- Участь України в «Венеціанських Бієнале».
- Дизайн та техніцизм архітектури.
- Телебачення – потужний чинник культури постмодернізму.
- Музика як «продукт масового споживання».

Студент/ка може запропонувати власну тему презентації, пов'язану з тематикою курсу.

Вимоги до презентації:

- обсяг 4-6 слайдів;
- логічна подача матеріалів, які розкривають тему;
- самостійність у викладі матеріалу;
- широке використання візуальних матеріалів, максимальна інформативність тексту;
- визначений термін виконання – до 20 жовтня;
- надсилати на електронну адресу oksana.smor@gmail.com

Оцінювання презентації	
Втілення мети презентації	1 бал
Виклад основного матеріалу, логічно структурована інформація	1 бал
Зміст і відповідність темі текстової інформації та візуальних матеріалів	до 2 балів
Візуальна привабливість презентації	1 бал

ПІДСУМКОВА КОНТРОЛЬНА РОБОТА

По завершенні вивчення дисципліни студенти пишуть підсумкову контрольну роботу (з використанням тестових технологій). Участь всіх студентів в контрольному заході обов'язкова. Контрольна робота проводиться у письмовій тестовій формі і виконується на лекції. На підсумкову контрольну роботу виноситься перевірка розуміння студентами

змісту і втілення ключових термінів та ідей постмодернізму, а також його представників в науці та культурі.

Максимальна кількість балів, яку можна набрати за підсумкову контрольну роботу - 10 балів.

Студент, який з поважної причини пропустив контрольну роботу, має надати відповідний документ і викладачі за погодженням з деканатом призначає нову дату її проведення.

Критерії оцінювання контрольної роботи у тестовій формі: 20 запитань

- а) вірна відповідь на одне запитання – 1 бал;
- б) невірна відповідь, відсутність відповіді – 0 балів.

Таблиця переведення балів за підсумкову контрольну роботу у залікові бали

Бали за самостійну роботу за результатами тестування	Залікові бали
19-20	10
17-18	9
15-16	8
13-14	7
11-12	6
Менше 11 балів не зараховуються оскільки становлять менше 60% і в залікові бали не переводиться	

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Підсумковий контроль знань студентів у формі іспиту

Екзаменаційний білет з дисципліни «Культурний простір постмодерної України» містить 2 питання, кожне з яких оцінюється у діапазоні від 0 до 20 балів.

Критерії оцінок з окремих екзаменаційних завдань:

- глибоке, теоретично обґрунтоване, фактологічно наповнене розкриття питання – **18-20 балів**;
- розкриття питання з фактологічною аргументацією – **15-17 балів**;
- неповне розкриття питання – **12-14 балів**;
- висвітлення окремого аспекту питання – **1-11 бали**;
- відсутність відповіді з питання – **0 балів**.

Студенти, які дали відповідь на всі питання екзаменаційного білету і набрали не менше 24 балів, додають у свій актив певну суму балів, яка додається до балів, набраних за результатами поточного контролю.

Для студентів, які набрали сумарно меншу кількість балів ніж *критично-розрахунковий мінімум – 36 балів* необхідно у визначені викладачами дні пройти співбесіду з пропущених семінарських занять і лекцій з тим, щоб набрати критичний мінімум і допуститися до перескладання іспиту.

При простому розрахунку отримаємо:

	Поточне оцінювання	Іспит	Підсумкова оцінка
Мінімум	36	24	60
Максимум	60	40	100

7.3 Шкала відповідності оцінок

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни. Тематичний план лекцій і семінарських занять

№ п/п	Назва лекції	Кількість годин		
		Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота
1	Вступ. Тема 1. Зміст та завдання курсу. Історіографія та джерельна база до вивчення курсу.	2		4
2	Тема 2. Історичні передумови появи постмодернізму.	2	2	4
3	Тема 3. Особливості розвитку постмодернізму в історичній науці.	2	2	6
4	Тема 4. Постмодернізм в сучасній українській літературі.	4	4	6
5	Тема 5. Постмодерні тенденції в театральному мистецтві.	2	2	4
6	Тема 6. Кінематограф постмодернізму.	4	4	6
7	Тема 7. Тенденції розвитку українського образотворчого мистецтва.	4	4	6
8	Тема 8. Постмодернізм в архітектурі та скульптурі.	2	2	4
9	Тема 9. Постмодерн і телекомунікації.	4	4	6
10	Тема 10. Постмодерн і реклама.	2	4	4
11	Тема 11. Постмодернізм у музиці.	1	2	4
	Підсумкова контрольна робота (тест)	1		
	ВСЬОГО	30	30	60

Загальний обсяг 120 год., в тому числі:

Лекцій – 30 год.

Семінарських занять – 30 год.

Самостійна робота - 60 год.

9. Рекомендована література та джерела:

Основна:

1. «Бу-Ба-Бу» (Ю.Андрухович, О.Ірванець, В.Неборак): Вибрані твори: Поезія, проза, есеїстика». В-во «Піраміда». 394 с.
2. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. К.: Критика, 2005. 264 с.
3. Дерріда Ж. Дарувати час (перекл. з фр. Ющенко М.). – К.: Літопис, 2008.
4. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Чарлза Е. Вінквіста, Віктора Е. Тейлора. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. 503 с.
5. Зубавіна І.Б. Екранна культура: засоби моделювання художньої реальності (час і простір у кінематографі). К.: Інтертехнологія, 2006. 272 с.
6. Кіно-Театр. Ситуація постмодернізму в Україні. Круглий стіл. URL: <http://ktm.ukma.kiev.ua/2001/6/index.htm>
7. Меднікова Г. Мистецтво постмодернізму як фактор адаптації особистості. Монографія. К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2001. 240 с.
8. Сморжевська О. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Культурний простір постмодерної України». К., 2010.
9. Сморжевська О. Постмодерна проза як історичне джерело (на прикладі «армійських оповідань» Юрія Андруховича та його романів «Рекреації», «Московіада» і «Таємниця») // Гілея: науковий вісник. К.: Вип. 112(9). – С. 77-81.
10. Сморжевська О. Презентація сучасної української літератури в Польщі: Юрій Андрухович та його візії «Європи» // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2017, № 2(133). – С. 70-73.

Додаткова:

1. James K.A. Smith. Who's Afraid of Postmodernism?: Taking Derrida, Lyotard, and Foucault to Church (The Church and Postmodern Culture). Baker Academic, 2006. 160 p.
2. Авраменко О. Художники на барикадах, або Романтика революції та творчі прояви митців (Спроба проаналізувати специфіку художніх висловлювань та рухів українських митців під час Помаранчевої революції) // Сучасне мистецтво. Наук. зб. Вип. 2. Харків: Акта, 2005. С. 239-252.
3. Гребенюк Т.В. Художня культура українського постмодернізму (на матеріалі сучасної прози). Навчальний посібник з курсу «Культурологія». Запоріжжя, 2007. 136 с.
4. Зашкільняк Л.О. Постмодернізм в історичній науці / Енциклопедія історії України. Інститут історії України НАН України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Postmodernizm_istorychnij

5. Лукьянець В. Постмодерн: філософія світоглядного розчарування // Філософські обрії, 2002, №7. С. 3-15.

6. Маленко О. О.Світоглядні модули постмодернізму в національній художньо-естетичній практиці кінця ХХ ст.: рецепція наукового осмислення проблеми // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія, 2013. Вип. 40(2). С. 110-124.

7. Меднікова Г. Українська та зарубіжна культура ХХ сторіччя. Навчальний посібник. К.: Знання, 2002. 214 с.

8. Нариси з історії кіномистецтва України / Гол. редкол. В. Сидоренко. К.: Інтертехнологія, 2006. 864 с.

9. Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ століття / Гол. редколегії Сидоренко В. К.: Інтертехнологія, 2006. 1054 с.

10. Попіль Д. Український постмодернізм у дзеркалі медіа // Вісник Львівського університету. Серія Журналістика, 2011. Вип. 34. С. 183–187.

11. Сидоренко В. Візуальне мистецтво України кінця ХХ – початку ХХІ ст. // Сучасне мистецтво. Наук. зб. Вип. 2. Харків: Акта, 2005. С. 52-62.

12. Сидоренко В. Сучасне українське образотворче мистецтво // Мистецькі обрії-98. К.: ВВП «Компас», 1999. С. 32-37.

13. Старовойт І. Коротке замикання в українській постмодерній прозі 90-х // Українська філологія: школи. постаті, проблеми (Збірник Міжнародної конференції, присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті). Львів: Світ, 1999. Ч. 1. С. 373-378.

14. Старовойт І. Метафорика історії у постмодерній прозі // Наукові записки Національного Університету «Києво-Могилянська Академія». Філологія. К., 1998. Т. 4.

15. Старовойт І. Письменники без біографій // Пост-Постум.1996. № 5(202).

16. Старовойт І. Свідчення українського постмодернізму. 1990-ті // Сіверянський літопис. Чернігів, 2000. Ч. 3 (33). С. 152-159.

10. Додаткові ресурси:

1. WikiArt.Енциклопедія візуальних мистецтв.
<https://www.wikiart.org/uk>

2. Андрій Жолдак. Митець без держави (16.05.2008). Розмовляла Марися Нікітюк. Фотографувала Ольга Закревська / ТЕАТРЕ. Театральний портал. http://teatre.com.ua/modern/andrij_zholdak_mytets_bez_derzhavy/

3. Відеоблог Віктора Неборака
<https://www.youtube.com/watch?v=j2fM8-kDS5E>

4. Кафедра новітньої історії України <http://novitukr.history.knu.ua/>